

І. З. Сторонянська

доктор економічних наук,
професор, заступник директора
ДУ "Інститут регіональних
досліджень ім. М. І. Долішнього
НАН України", Львів, Україна,
istoron@i.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0237-1409>

Л. Я. Беновська

кандидат економічних наук,
старший дослідник ДУ "Інститут
регіональних досліджень
ім. М. І. Долішнього
НАН України", Львів, Україна,
lbenovska11@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6987-5724>

О. А. Івашко

кандидат економічних наук,
доцент, доцент кафедри фінансів
Волинського національного
університету імені Лесі Українки,
Луцьк, Україна
ivashko.olena@vnu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2950-0474>

**ДЕРЖАВНІ ВИДАТКИ В КРИЗОВІ ПЕРІОДИ:
ЕМПІРИЧНЕ ТЕСТУВАННЯ РОЗВИНУТИХ КРАЇН І УКРАЇНИ**

Анотація. *Вступ.* Важливим для розвитку країни є покращання планування та підвищення ефективності державних видатків, пошук оптимальної їх структури, але такі завдання значно ускладнюються в умовах невизначеності й актуалізуються під час економічних криз.

Мета – виявлення особливостей і тенденцій впливу державних видатків на економічне зростання в кризові періоди в Україні та розвинутих країнах.

Методи. Використано системний методичний підхід у поєднанні з методами статистичних досліджень.

Результати. У дослідженні проведено перевірку таких гіпотез: відповідно до закону Вагнера передбачається, що зростання державних видатків має супроводжуватися зростанням ВВП; соціально-економічний розвиток країни визначається не лише обсягами, а й ефективністю використання державних фінансових ресурсів (згідно з гіпотезою Дж. М. Кейнса); рівень перерозподілу ВВП через державний бюджет чутливий до криз; місцеві бюджети є менш чутливими до фінансово-економічних криз.

Висновки. Доведено, що державні видатки забезпечують збільшення сукупного попиту й стимулюють економічне зростання. Проте спрямування видатків на поточні чи інвестиційні цілі, а також їх секторальний розріз впливають по-різному. Попри розуміння вищої ефективності для забезпечення економічного зростання інвестиційно спрямованих видатків, бюджетна політика розвинутих країн націлена на першочергове дотримання соціальних стандартів та намагання поєднати економічне зростання із соціальною справедливістю. Рівень централізації ВВП у зведеному бюджеті країн чутливий до криз, що втілюється у відповідному збільшенні витрат. Кризові явища також впливають на зміну структури видатків бюджетів, що відобразилось у зростанні частки видатків охорони здоров'я під час поширення пандемії COVID-19 та видатків на оборону в умовах воєнного стану. Менш чутливими до криз є видатки місцевих бюджетів. У разі зовнішніх загроз, а особливо залучення країни до воєнного конфлікту підвищується роль держави, про що свідчать кардинальні зміни структури Державного бюджету України під час війни, а також збільшення мілітарних видатків у країнах ЄС, США та ін.

Ключові слова: видатки, бюджет, економічне зростання, криза, структура видатків.

Рис. 4. Табл. 4. Літ. 37.

Iryna Storonyanska

Dr. Sc. (Economics), Professor, SI "Institute of regional research named after M. I. Dolishniy of NAS of Ukraine", Lviv, Ukraine, istoron@i.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0237-1409>

Liliya Benovska

Ph. D. (Economics), Senior Researcher, SI "Institute of regional research named after M. I. Dolishniy of NAS of Ukraine", Lviv, Ukraine, Lbenovska11@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6987-5724>

Olena Ivashko

Ph. D. (Economics), Associate Professor, Lesia Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine, ivashko.olena@vnu.edu.ua,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2950-0474>

PUBLIC EXPENDITURES IN CRISIS PERIODS: EMPIRICAL TESTING OF DEVELOPED COUNTRIES AND UKRAINE

Abstract. *Introduction.* It is important for the development of the country to improve the planning and increase the efficiency of public expenditures, the search for their optimal structure, but such tasks become much more difficult in conditions of uncertainty and are actualized during economic crises.

The *purpose* is to identify the features and trends of the impact of public expenditures on economic growth in crisis periods in Ukraine and in the developed countries.

Methods. A systematic methodical approach was used in combination with the methods of statistical research.

Results. The study has tested the following hypotheses: according to Wagner's law, it is assumed that the growth of public expenditures should be accompanied by the GDP growth; socio-economic development of the country is determined not only by volumes, but also by the efficiency of the use of state financial resources (according to Keynes's hypothesis); the level of GDP redistribution through state budget is sensitive to crises; local budgets are less sensitive to financial and economic crises

Conclusions. It has been proven that public expenditures increase aggregate demand and stimulates economic growth. However, different directions of expenditures for current or investment purposes, as well as their sectoral cut, have an unequal impact on economic growth. Despite the understanding of higher efficiency to ensure economic growth of investment-oriented expenditures, the budgetary policy of developed countries is aimed at the primary observance of social standards and efforts to combine economic growth with social justice. The level of centralization of GDP in the consolidated budget of countries is sensitive to crises, which is manifested by the increase in expenses during the crisis period. Crisis phenomena also have an impact on the change in the structure of budget expenditures, which was reflected in the increase in the share of health care expenditures during the spread of the COVID-19 pandemic and defense expenditures during martial law. At the same time, local budget expenditures are less sensitive to crises. In the conditions of external threats, and especially the involvement of the country in a military conflict, the role of the state is growing, as evidenced by the drastic changes in the structure of the state budget of Ukraine during the war, as well as the growth of military expenditures in the EU, the USA and other countries.

Keywords: expenditures, budget, economic growth, crisis, structure of expenditures.

JEL classification: G01, H50, H61, H72.

Вступ. Державні видатки є інструментом фінансової політики країни, застосування якого дає змогу регулювати питання територіальної акумуляції фінансових ресурсів, трансформації структури суспільного виробництва та зайнятості, реалізації нагальних реформ тощо. Економічне обґрунтування взаємовпливу економічного розвитку країни та політики у сфері державних видатків базується на тому що, з одного боку, темпи економічного

зростання країни впливають на формування обсягів і структури державних видатків, а з другого – ефективність використання та спрямованість державних фінансових ресурсів визначають рівень соціально-економічного розвитку країни та напрям економічних трансформацій. Важливим завданням розвитку є покращання планування й підвищення ефективності державних видатків, пошуку їх оптимальної структури, що дасть змогу досягти стратегічних цілей держави та регіонів. Як показує світовий і вітчизняний досвід, такі завдання істотно ускладнюються в умовах невизначеності та актуалізуються під час економічних криз. Війна в Україні призвела до руйнації значної частини економіки країни, втрати експортного потенціалу, що спричинило суттєве зниження податкових доходів бюджету та залежність державного бюджету від фінансової допомоги західних партнерів. Водночас виникла необхідність перегляду пріоритетів фінансування, структури видатків бюджетів, концентрації на перманентному подоланні наслідків війни і дуже часто відмови від фінансування розвиткових проектів. Важливо з'ясувати, що відбувається з державними видатками в кризові періоди, як змінюється їхня структура та який це матиме потенційний вплив на економічне зростання.

Аналіз досліджень і постановка проблеми. На початку дискусії важливо наголосити на використанні поняття “державні видатки” як грошових відносин з приводу розподілу та використання централізованих і децентралізованих фондів фінансових ресурсів держави задля забезпечення її розвитку. Тобто потреби держави, задовольняючись за рахунок державних видатків, не завжди є такими, що задовольняються за рахунок держбюджету, адже видатки бюджету становлять лише частину державних видатків, і не всі витрати держави належать до бюджетних.

Дискусію щодо взаємовпливу таких базових понять, як “державні видатки” і “економічне зростання”, можна вважати класичною в економічній літературі. Між цими поняттями існує зв'язок, котрий описують дві гіпотези: згідно з гіпотезою А. Вагнера (1883) [1] темпи економічного зростання країни як правило позначаються на збільшенні податкових доходів бюджету і зумовлюють наступне зростання обсягів державних видатків; гіпотеза Дж. М. Кейнса (1936) [2] доводить, що ефективність використання державних фінансових ресурсів безпосередньо впливає на соціально-економічний розвиток країни.

Водночас у працях Е. Арауко та ін. (2022) [3], П. Ромера (1986) [4], Р. Барро (1990) [5] ідеться про те, що зростання державних витрат може мати різний вплив на економічне зростання – усе залежить від їхньої структури, тобто від того, в які сектори економіки вони спрямовані й де концентруються. За теорією ендогенного зростання П. Ромера, найвищий ефект справляють державні інвестиції в розвиток людського капіталу й інновацій. Економічне зростання поживають видатки на транспортну інфраструктуру, судочинство та оборону [6]. Видатки на освіту (інвестиції в людський капітал) та видатки на дослідження і розробки (інноваційний/технічний прогрес) є ос-

новними факторами інтенсивного економічного розвитку [7]. Р. Аїза та Ф. Пуейо також виявили позитивний вплив державних видатків на охорону здоров'я за рахунок збільшення тривалості життя населення [8].

Чимало науковців доводять, що надмірна концентрація видатків у руках держави стає перешкодою для розвитку економіки, тому економічно розвинуті країни почали зменшувати частку урядових видатків шляхом “роздержавлення” соціальної сфери. Так, емпіричні дослідження С. Фольстера та М. Генрексона (2001) [9] дали змогу обґрунтувати відсутність залежності між збільшенням видатків на державне управління і темпами економічного зростання для розвинутих країн.

Розвитком гіпотези Вагнера щодо прямого зв'язку в підсистемі “економіка-держава” можна вважати результати досліджень економістів Р. Армі [10], Дж. Скаллі [11], котрі обґрунтували ефект Армі – Рана, згідно з яким позитивний вплив нарощування державних видатків на ВВП спостерігається до моменту досягнення оптимального значення частки державних виплат, а подальше їх зростання знижуватиме обсяги виробництва.

М. Босе, Е. Гак, Д. Осборн теж доводили залежність між рівнем розвитку країни й ефективністю державних витрат. За їхніми висновками, чим вищий обсяг ВВП країни, тим тіснішим є зв'язок між темпами зростання ВВП і державних видатків, спрямованих на економічне зростання [12].

Існує широке коло публікацій щодо оцінки взаємозалежності державних видатків та економічного зростання в окремих країнах, які не завжди демонструють однозначні результати. К. Попеску та І. Діакону оцінили взаємозв'язки між державними видатками й економічним зростанням через гіпотези Вагнера та Кейнса на прикладі Румунії [13]. Результати дослідження не підтвердили наявності постійного зв'язку в довгостроковій перспективі, тоді як у короткостроковій перспективі стійкий зв'язок існує. На думку авторів, ефект збільшення державних видатків на національний дохід є короткостроковим, а в довгостроковому періоді інфляція може нівелювати позитивну взаємодію між ними. У випадку Туреччини також ні гіпотеза Вагнера, ні гіпотеза Кейнса не працюють [14].

Емпіричні дослідження дали змогу встановити принципове існування прямого двостороннього впливу державних видатків і економічного зростання для Таїланду [15], Індії [16], Нігерії [17], Італії [18]. Водночас поглиблене дослідження структури державних видатків у Нігерії вказує на те, що збільшення державних видатків на освіту продемонструвало негативну кореляцію з темпами економічного зростання [19]. Натомість спрямування державного ресурсу в такі сфери, як дорожня та комунікаційна інфраструктура, охорона здоров'я, зумовили пришвидшення економічного зростання.

Для України, яка потерпає від повномасштабної агресії російської федерації, вагомим значення набуває питання потенційного впливу швидкого нарощування державних видатків на оборону на перспективу соціально-економічного розвитку країни.

Ідея дослідження впливу мілітарних видатків на розвиток країн має довгу історію в економічних дослідженнях (наприклад, Р. Барро [20], Р. Голл [21], Дж. Ротемберг та М. Вудфорд [22], Е. Накамура і Дж. Штайнсон [23], В. Ремі та С. Зубару [24], В. Міямото та ін. [25], А. Ауербах та ін. [26], В. Шереміров та С. Спіровска [27]). Чимало історичних свідчень доводять, що фіскальна експансія, спричинена військовими видатками, мотивована насамперед геополітичними факторами. Військова підтримка України є підтвердженням цього принципу. Загалом, аналізуючи мілітарний компонент державних видатків, що не залежить від поточних і очікуваних майбутніх економічних умов, складно оцінювати його потенційний вплив на економічне зростання. Водночас більшість згаданих авторів сходяться на думці, що збільшення воєнних видатків позитивно корелює зі зростанням ВВП. Зокрема, найвищим мультиплікатором характеризуються державні видатки на мілітарне виробництво у короткостроковій перспективі.

Загалом неоднорідні результати лише доводять складність і багатofакторність економічного зростання, а також значну диференціацію фіскальних механізмів стимулювання в різних країнах.

Підсумовуючи, доходимо висновку, що в цілому державні видатки забезпечують розширення сукупного попиту й стимулюють економічне зростання. Проте видатки різного спрямування нерівноцінно впливають на економічне зростання. Максимально позитивний вплив мають капітальні видатки інвестиційного характеру, що забезпечують збільшення податкової бази та, відповідно, фінансового потенціалу, а також інвестиції в людський капітал. Тому особливої ваги набуває оцінювання структури видатків держави.

Обсяг і структура видатків бюджету держави визначаються особливостями соціально-економічної моделі, що реалізується. Вибір оптимального рівня та структури державних видатків є ключовим завданням фіскальної політики, спрямованої на забезпечення економічного зростання в державі. Водночас для сучасної економіки добробуту однозначною є місія держави у забезпеченні суспільного добробуту, а державне втручання в економічні процеси має враховувати дотримання балансу інтересів і потреб різних соціальних груп.

Мета статті – виявлення особливостей впливу державних видатків на економічне зростання в кризові періоди в Україні та розвинутих країнах.

Методи дослідження. В економічній літературі наводиться низка гіпотез щодо взаємозв'язку між параметрами державних видатків і економічним зростанням країн, перевірка яких для різних країн та різних періодів дає достатньо різні результати. З метою встановлення особливостей поведінки державних видатків у сучасних умовах високої фінансово-економічної турбулентності було здійснено аналіз динаміки та структури державних видатків у групі розвинутих країн (як частки ВВП, що перерозподіляється через державний бюджет). Для перевірки було обрано такі гіпотези:

- відповідно до закону Вагнера передбачається, що зростання державних видатків має супроводжуватися зростанням ВВП;

- соціально-економічний розвиток країни визначається не лише обсягами, а й ефективністю використання державних фінансових ресурсів (згідно з гіпотезою Кейнса);
- рівень перерозподілу ВВП через державний бюджет чутливий до криз;
- місцеві бюджети є менш чутливими до фінансово-економічних криз.

Для перевірки гіпотез було обрано період 2005–2022 рр., котрий включає два кризових періоди: світову фінансову кризу 2008–2009 рр. та кризу, зумовлену поширенням пандемії COVID-19 у 2020–2021 рр. Для проведення дослідження обрано 33 країни, серед яких США, Канада, Україна, Китай, рф та країни ЄС. Вибірку сформовано для аналізу таких класичних моделей фінансових відносин у суспільстві, як американська (з низьким рівнем бюджетної централізації 20–30 % ВВП, котрій властивий максимальний рівень самофінансування юридичних осіб та самозабезпечення фізичних осіб, а рівень впливу держави є обмеженим), європейська (з помірним рівнем бюджетної централізації 35–50 %), а також скандинавська (з високим рівнем бюджетної централізації 50–60 %, якій притаманна розгалужена державна соціальна сфера). Україна розглядається як країна, що реалізувала низку трансформацій у бюджетному секторі на зразок європейських країн. Китай та рф обрані як країни з порівняно невисокою централізацією ВВП у державному бюджеті та з високим рівнем диференціації між доходами груп населення, а також розривами в соціально-економічному розвитку територій.

Для проведення дослідження використано системний методичний підхід у поєднанні з методами статистичних досліджень.

Результати дослідження. Основна регулююча роль державних видатків полягає в перерозподілі ВВП між сферами економічної діяльності, адміністративно-територіальними одиницями, соціальними групами населення. Завдяки такому регулюванню стимулюються пріоритетні галузі економіки, зміцнюється зовнішня та внутрішня безпека, знижується рівень диференціації доходів населення та соціально-економічного розвитку територій. Основним показником впливу держави на соціально-економічний розвиток є рівень централізації ВВП у бюджеті, тобто частка ВВП, котра перерозподіляється через державний бюджет.

Проведений аналіз динаміки та структури державних видатків в обраній групі країн (як частки ВВП, котра перерозподіляється через державний бюджет у різних країнах) дав змогу перевірити дієвість низки гіпотез у сучасних умовах високої фінансово-економічної турбулентності.

Відповідно до закону Вагнера передбачається, що зростання державних видатків має супроводжуватися зростанням ВВП.

Основними критеріями виявлення взаємозв'язку між зміною обсягу державних видатків та макроекономічними показниками є темпові показники зміни цих параметрів. Їх аналіз у вибірці країн за період 2005–2022 рр. (рис. 1) підтверджує існування тренду в досліджуваному періоді – більшість країн демонстрували зростання ВВП на одну особу паралельно зі зростанням частки ВВП (21 з 32 країн потрапили до II квадранта), яка перерозподі-

ляється через державний бюджет. Водночас темпи зростання ВВП суттєво випереджали темпи зростання державних видатків. Зауважимо, що в 10 досліджуваних країнах ЄС рівень централізації ВВП у державному бюджеті знизився. До I квадранта увійшли Данія, Швеція, Угорщина, Португалія, Хорватія, Нідерланди, Польща, Норвегія, Швейцарія, Ірландія.

Аналіз динаміки у 2005–2022 рр. показника частки ВВП, яка перерозподіляється через державний бюджет, дає змогу стверджувати, що в цей період відбулося “розмивання” класичних моделей фінансових відносин у суспільстві. Йдеться про традиційні моделі: американську, європейську, скандинавську.

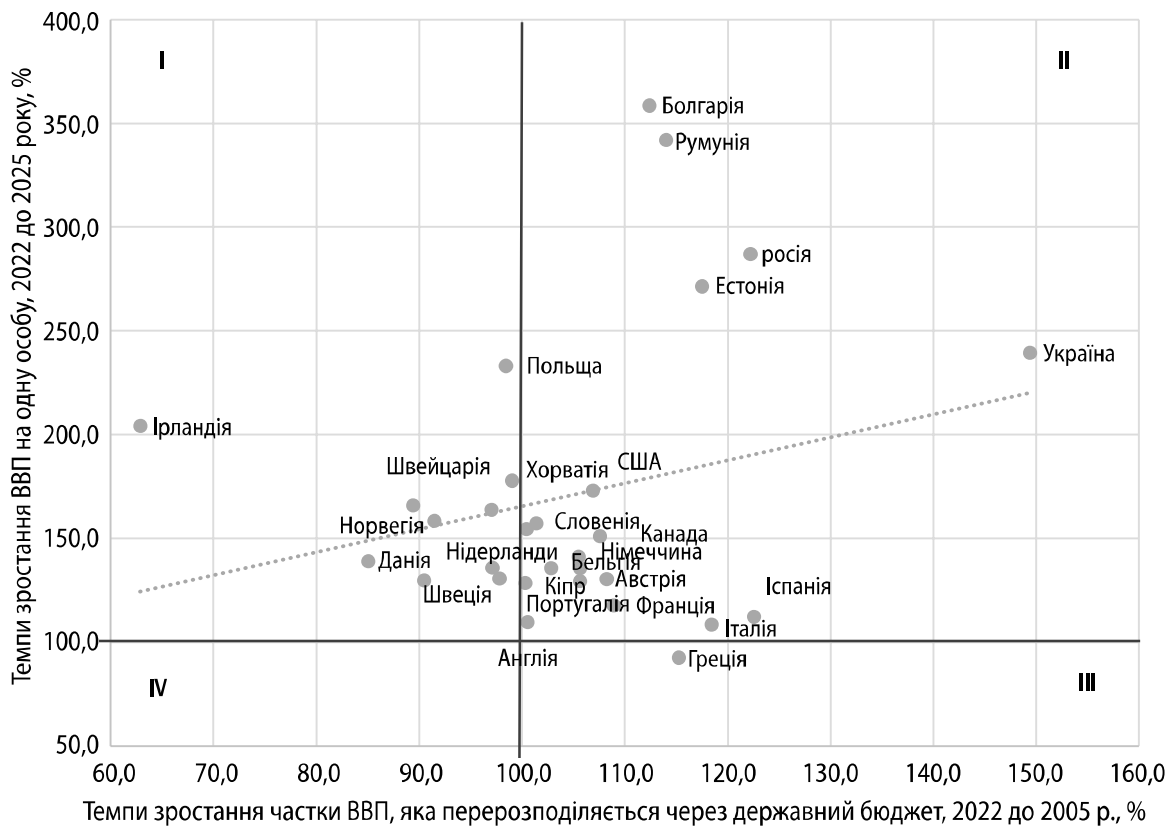

Рис. 1. Порівняння темпів зростання частки ВВП, яка перерозподіляється через державний бюджет, та темпів зростання ВВП, 2022 р. до 2005 р., %

Побудовано за: [28]

По-перше, поступово знижується рівень централізації ВВП у державному бюджеті в більшості Скандинавських країн (рис. 2). По-друге, Канада та США впродовж останніх десятиліть демонструють поступове зростання рівня перерозподілу ВВП через державний бюджет. По-третє, Китай та РФ, які завжди характеризувались надвисоким рівнем диференціації між доходами найбагатших і найбідніших груп населення, а також розривами в соціально-економічному розвитку територій, спрямували свою політику у напрямі зростання частки перерозподілу національного багатства. По-четверте,

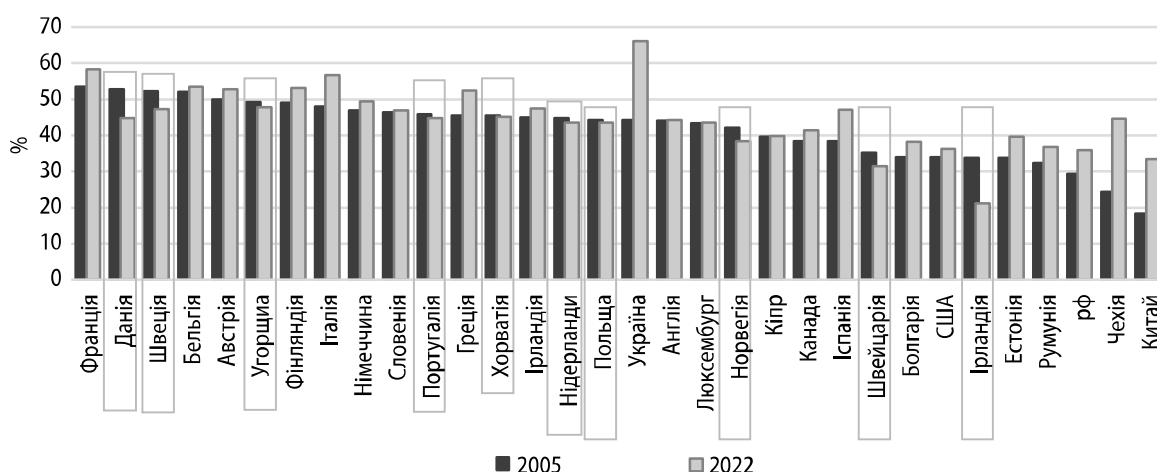

Рис. 2. Динаміка рівня централізації ВВП у державному бюджеті, 2005 р. до 2022 р., %

Побудовано за: [28].

для України характерний достатньо високий рівень централізації ВВП у державному бюджеті (44–48 % до 2021 р.), а його стрімке зростання у 2022 р. пов'язане не з еволюційними тенденціями чи реформами фінансового сектору, а виключно з воєнними умовами формування і використання бюджетних ресурсів. Співвідношення державного бюджету та ВВП України у перший рік війни зросло в 1,73 раза не лише через скорочення на 30 % ВВП країни, а й унаслідок стрімкого збільшення видатків оборонного характеру.

Рівень перерозподілу ВВП через державний бюджет чутливий до криз.

Рівень централізації ВВП у державному бюджеті досліджуваних країн демонструє чутливість до криз через зростання циклічних витрат у кризові періоди – світова фінансово-економічна криза 2009–2010 рр., економічна криза, спричинена поширенням пандемії COVID-19, у 2020–2021 рр. (табл. 1).

Таблиця 1. Динаміка частки ВВП, що розподіляється через державний бюджет, %

Країна	2005	2009	2020	2022
Франція	53,57	56,74	61,35	58,34
Данія	52,79	58,42	53,48	44,89
Швеція	52,3	52,4	51,02	47,32
Бельгія	52,08	53,83	58,92	53,55
Австрія	49,99	52,89	56,5	52,8
Угорщина	49,32	50,56	51,08	47,85
Фінляндія	49,02	54,09	57,19	53,05
Італія	47,92	51,61	56,99	56,74
Німеччина	46,91	48,1	50,46	49,48
Словенія	46,39	49,35	51,35	47,04

Закінчення табл. 1

Країна	2005	2009	2020	2022
Португалія	45,77	49,89	49,23	44,76
Греція	45,56	54,08	60,05	52,5
Хорватія	45,56	50,11	54,11	45,12
Ірландія	45	53,58	51,25	47,54
Нідерланди	44,79	51,55	47,83	43,5
Польща	44,24	45,01	48,25	43,54
Україна	44,19	48,62	45,6	66
Англія	44,06	51,46	49,87	44,3
Люксембург	43,45	42,7	46,96	43,63
Норвегія	42,11	46,32	56,73	38,52
Кіпр	39,69	41,89	44,61	39,81
Канада	38,52	43,42	52,7	41,43
Іспанія	38,44	46,26	51,9	47,11
Швейцарія	35,27	34,15	37,1	31,53
Болгарія	34,03	33,77	37,79	38,24
США	33,92	41,39	44,82	36,26
Ірландія	33,76	48,9	27,17	21,23
Естонія	33,72	45,85	44,93	39,62
Румунія	32,3	36,31	38,18	36,82
рф	29,46	38,06	39,15	36
Чехія	24,37	44,36	47,22	44,65
Китай	18,27	25,65	35,6	33,4

Складено за: [28].

Таблиця 1 чітко демонструє зростання централізації ВВП у державному бюджеті у 2009 та 2020 рр. При цьому збільшення частки ВВП, яка перерозподіляється через державний бюджет, у 2020 р. було істотнішим – загалом за країнами ЄС становило +6,3 % до попереднього кризового року (2009 р.).

Державна фінансова політика України у 2020 р. наслідувала світові тенденції – криза системи охорони здоров'я під час пандемії COVID-19 спонукала до виділення додаткових бюджетних ресурсів на медичні цілі, що спричинило зростання частки державних видатків у ВВП України на 3,5 % [29].

Місцеві бюджети є менш чутливими до фінансово-економічних криз.

Говорячи про державні видатки, слід розуміти, що вони здійснюються на різних рівнях бюджетної системи країни. Оцінка поведінки місцевих бюджетів в умовах криз дає змогу дійти висновку, що, попри зростання частки ВВП, яка концентрується в державному бюджеті в роки посилення нестабільності, частка фінансового ресурсу, що перерозподіляється через місцеві

бюджети, залишається практично на попередньому рівні (табл. 2). Це свідчить про покладення основної ваги подолання кризових явищ на центральні органи влади в контексті посилення їхніх функцій.

Таблиця 2. Співвідношення видатків консолідованого бюджету та місцевих бюджетів і ВВП у розрізі країн ЄС та України у 2007–2022 рр., %

Показники	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Консолідований бюджет у країнах ЄС	46,7	50,7	50,5	49,2	49,8	49,6	49	48,1	47,4	46,7	46,5	46,5	52,8	51,1	49,6
Місцеві бюджети в країнах ЄС	11,1	11,9	11,7	11,4	11,4	11,4	11,3	11,1	10,9	10,8	10,8	10,9	11,6	11,2	10,9
Консолідований бюджет України	31,2	32,5	33,7	30,9	33,8	33,2	33,4	34,2	35,0	35,5	35,1	34,5	37,8	33,8	58,6
Місцеві бюджети України	14,0	14,4	14,3	13,4	15,3	14,4	14,4	14,1	14,7	16,6	16,0	14,2	11,3	10,4	9,3

Складено за: [30; 32].

Зростання частки місцевих бюджетів України у ВВП у 2016–2018 рр. зумовлено активним упровадженням адміністративно-фінансової децентралізації, що супроводжувалася процесом перерозподілу управлінських повноважень між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади щодо надання публічних послуг за принципом субсидіарності, а також формуванням інституційно й фінансово спроможних територіальних громад. Зниження з 2019 р. частки місцевих бюджетів у ВВП України також пояснюється продовженням реформ у бюджетному секторі, зокрема передачею з місцевого рівня на центральний повноважень стосовно забезпечення сфери охорони здоров'я тощо.

Соціально-економічний розвиток країни визначається не лише обсягами, а й ефективністю використання державних фінансових ресурсів (згідно з гіпотезою Кейнса). Тобто зростання обсягів видатків на споживання може не дати ефекту збільшення обсягів ВВП. В історії відомо багато прикладів, коли концентрація державних видатків на підтримці розвитку високопродуктивних секторів економіки, інновацій, технологій, наукових проєктів сприяла підвищенню продуктивності праці, а відтак, і стрімкому зрос-

танню ВВП країн. Водночас покладання на державу відповідальності за виконання соціальних функцій та соціальна орієнтованість розвинутих країн зумовляють поступове збільшення соціальних видатків поряд з економічними, при цьому частка соціальних видатків залишається вищою.

Говорячи про забезпечення сталого зростання та підтримку соціального добробуту, однак, украй складно розділяти вплив державних видатків, спрямованих на різні цілі. Наприклад:

- розвинуті країни інвестують значні кошти в розвиток та підтримку транспортної інфраструктури США. Це сприяє підвищенню конкурентоспроможності та покращанню зв'язків між територіями;
- державні видатки на систему освіти і науки, фінансування закладів вищої освіти, дослідницьких програм та інноваційних проектів допомагають забезпечити високий рівень кваліфікації робочої сили та стимулюють інноваційний розвиток;
- видатки на соціальні програми, котрі забезпечують доступ до медичного обслуговування, пенсійні виплати, допомогу сім'ям та інші види підтримки для громадян, сприяють зменшенню нерівності й підвищенню якості життя, а отже, збільшують споживання, стимулюючи тим самим економіку;
- концентрація державних видатків на питаннях зменшення зеленої трансформації, використання відновлюваних джерел енергії та збереження природних ресурсів спрямована на створення екологічно чистих технологій і зелених робочих місць;
- країни також активно вкладають кошти в розвиток менш розвинутих регіонів, сприяючи їхньому економічному зростанню та зменшенню диференціації в рівні розвитку між різними територіями. Це сприяє розширенню внутрішнього ринку країни та ефективному використанню потенціалу територій, їх інтеграції у внутрішній економічний простір.

Досліджуючи тенденції зміни державних видатків в умовах криз, доходимо висновку, що різна природа кризи спричиняє неоднакову поведінку держави щодо підтримки окремих секторів. Динаміка державних соціальних видатків у досліджуваних країнах (рис. 3) свідчить про зростання їхньої частки в кризові періоди – у 2009 р. на 1,8 в. п., у 2020 р. – на 2,9 в. п. При цьому 2,5 в. п. з 2,9 в. п. були зумовлені збільшенням державних соціальних видатків, тоді як 0,5 в. п. пов'язані зі зменшенням ВВП.

Після початкового зростання зі спалахом пандемії співвідношення соціальних видатків і ВВП скоротилося майже так само швидко, як і зросло: з 23 % у середньому по країнах у 2020 р. до 21,1 % у 2022 р. Ця еволюція різко контрастує з наслідками глобальної фінансової кризи 2008–2009 рр. Співвідношення державних соціальних витрат і ВВП у середньому по країнах зросло із 17,7 % ВВП у 2007 р. до 20,6 % у 2009 р., але в наступні роки це співвідношення знизилося лише до 20,1 % у 2011 р. та залишалось на цьому рівні до спалаху пандемії COVID-19. Ці різні закономірності великою мірою пов'язані зі значно швидшим відновленням економіки після пандемії COVID-19 порівняно зі світовою фінансовою кризою.

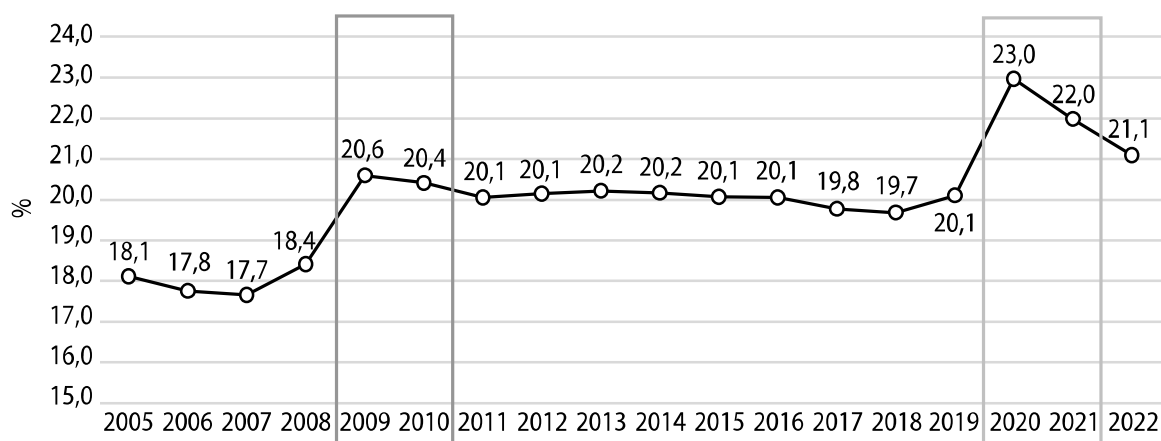

Рис. 3. Динаміка державних соціальних витрат у 2005–2022 роках, % ВВП

Побудовано за: [31].

Збільшення державних соціальних витрат у 2020 р. було переважно пов'язане зі збільшенням державних витрат на охорону здоров'я, безробіття, активні програми ринку праці та грошові виплати, пов'язані з втратою доходів населення у відповідь на спалах пандемії COVID-19.

Важливо також позначити, як змінюється структура витрат із бюджетів національного та місцевого рівня. Проведений аналіз (табл. 3) дає змогу встановити наявність таких тенденцій: упродовж останнього десятиліття

Таблиця 3. Динаміка державних витрат із бюджетів національного та місцевого рівнів країн ЄС, 2013–2021 роки, %

Напрямок витрат	Рівень бюджету	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Загальнодержавні функції	Центральний	35,7	34,8	34,0	32,9	32,1	32,9	31,3	29,9	29,6
	Місцеві	15,9	16,0	15,8	15,9	15,9	15,7	15,6	14,9	15,0
Оборона	Центральний	5,0	4,8	5,0	5,3	5,3	5,4	5,4	5,0	4,8
	Місцеві	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Громадський порядок, безпека	Центральний	4,5	4,6	4,6	4,7	4,7	4,8	4,9	4,4	4,3
	Місцеві	2,6	2,5	2,5	2,6	2,6	2,6	2,6	2,6	2,6
Економічна діяльність	Центральний	11,9	11,8	11,5	11,6	12,6	12,4	12,5	15,5	16,8
	Місцеві	13,4	13,3	13,2	12,5	12,6	13,0	13,2	13,6	13,5
Охорона навколишнього середовища	Центральний	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,8	0,7	0,7
	Місцеві	5,4	5,4	5,4	5,1	5,0	5,2	5,2	5,2	5,2
Житлово-комунальне господарство	Центральний	0,7	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,7	0,7	0,8
	Місцеві	4,3	4,2	4,1	3,8	3,9	3,9	4,0	3,8	3,9
Охорона здоров'я	Центральний	5,6	6,0	5,8	6,4	6,5	6,7	6,6	7,3	8,0
	Місцеві	15,8	15,8	15,8	15,8	15,7	15,6	15,4	16,1	16,5

Закінчення табл. 3

Напрямок видатків	Рівень бюджету	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Духовний та фізичний розвиток	Центральний	1,4	1,4	1,4	1,6	1,6	1,7	1,7	1,5	1,5
	Місцеві	6,0	5,9	5,8	5,7	5,8	5,9	6,0	5,6	5,6
Освіта	Центральний	9,8	10,1	10,2	9,9	10,0	10,3	10,3	9,2	9,0
	Місцеві	15,4	15,5	15,3	15,4	15,5	15,4	15,5	15,4	15,5
Соціальний захист	Центральний	24,6	25,1	25,2	26,3	25,9	25,2	25,8	25,7	24,5
	Місцеві	21,1	21,3	22,0	23,2	23,1	22,7	22,5	22,7	22,3

Складено за: [32].

існує стійка тенденція до зменшення частки видатків на виконання загальнодержавних функцій – на 6,1 в. п.; зростання частки видатків із центрального бюджету на економічну діяльність з 11,9 до 16,8 % у 2021 р. (або з 4,6 до 6,3 % до ВВП). Країни ЄС інвестують у розвиток та підтримку економіки через програми стимулювання бізнесу, інновації, інфраструктурні проекти (дороги, залізниці, аеропорти), а також розвиток сільського господарства. При цьому частка видатків із місцевих бюджетів залишається більш-менш сталою, тобто йдеться про посилення ролі національного рівня в стимулюванні економічного розвитку в розвинутих країнах; протягом усього періоду спостерігається поступове зростання частки державних видатків на сферу охорони здоров'я, причому як з центрального, так і з місцевих бюджету. Ця тенденція посилилася в умовах поширення пандемії COVID-19.

У структурі державних видатків через державний та місцеві бюджети України також переважають соціальні видатки – 59,0 та 25,1 % відповідно [33]. Кардинальна зміна структури державного бюджету відбулася у зв'язку з війною. Так, у структурі державного бюджету частка видатків на оборону зросла з 8,56 % у 2021 р. до 42,24 % у 2022 р. або у шість разів (табл. 4)! Але водночас слід підкреслити, що після анексії росією Криму та війни на Донбасі частка видатків на оборону в структурі державного бюджету збільшилася з 2014 по 2021 р. лише на 2,2 в. п.

Також структура видатків державного й місцевих бюджетів України змінювалася під впливом адміністративно-фінансової децентралізації в країні та передачі повноважень між різними гілками влади. Як наслідок, у держбюджеті зросла частка видатків на охорону здоров'я та соціальний захист, а в місцевих бюджетах збільшилася частка видатків на фінансування освіти.

Порівняння динаміки змін структури державних видатків ЄС та України дозволило виявити такі розбіжності (рис. 4):

- реформування бюджетної системи, яке відбулося в контексті децентралізації, наблизило Україну до європейських країн у частині розподілу соціальних видатків між рівнями бюджетів – на 2021 р. частка соціальних видатків у центральному бюджеті становила 39,6 % (при

Таблиця 4. Динаміка видатків державного та місцевих бюджетів України у 2013–2022 рр., %

Напрямок видатків	Рівень бюджету	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Загальнодержавні функції	Державний	4,5	15,3	17,8	17,2	16,9	16,5	15,6	12,7	13,8	7,4
	Місцеві	3,9	3,6	5,2	4,6	4,8	5	6,2	8,6	8,1	9,9
Оборона	Державний	3,6	6,3	9,0	8,6	8,8	9,8	9,9	9,3	8,5	42,2
	Місцеві	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Громадський порядок, безпека	Державний	9,7	10,3	9,4	10,4	10,4	11,8	13,0	12,2	11,	16,3
	Місцеві	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,4	0,3	2,3
Економічна діяльність	Державний	10,2	8,0	6,4	4,5	5,6	6,4	6,7	13,1	12,1	3,5
	Місцеві	5,2	4,9	6,8	9,9	11,3	13,5	14,5	19,6	19,7	12,6
Охорона навколишнього середовища	Державний	1,1	0,6	0,7	0,7	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,1
	Місцеві	0,04	0,03	0,5	0,4	0,5	0,5	0,6	0,5	0,4	0,1
Житлово-комунальне господарство	Державний	0,02	0,03	0	0	0	0,03	0,01	0,01	0,01	0,02
	Місцеві	3,5	7,9	5,6	5	5,5	5,3	6,1	6,7	10	8,3
Охорона здоров'я	Державний	3,2	2,46	1,9	1,8	1,9	2,3	3,6	9,7	11,4	6,8
	Місцеві	22,1	20,6	21,3	18	17,3	16,3	15,9	10,6	5,8	4,6
Духовний та фізичний розвиток	Державний	1,2	1,1	1,1	0,72	0,9	1,0	0,9	0,7	1,1	0,4
	Місцеві	5	5	3,4	3,4	3,3	3,3	3,8	4,6	4,6	4,6
Освіта	Державний	7,6	6,7	5,2	5,1	4,9	4,5	4,8	4,1	4,3	2,1
	Місцеві	32,7	30,5	30	27	27,5	29	33	41,7	43,7	47,9
Соціальний захист	Державний	21,9	18,7	17,9	22,2	17,2	16,6	20,3	25,0	22,7	15,7
	Місцеві	24,9	24,7	25,9	30,3	28,5	25,5	18,2	5	4,9	6

Складено за: [32].

41,4–44,45 % в країнах ЄС), а в місцевих бюджетах 59 % (при 58,3–60,1 % у країнах ЄС);

- у структурі видатків ЄС стабільною є частка видатків бюджету центрального уряду на економічну діяльність. Позитивною тенденцією в Україні є зростання видатків місцевих бюджетів на економічну діяльність у період із 2013 по 2021 р. майже в чотири рази. Це свідчить про підвищення ролі органів місцевого самоврядування в регулюванні розвитку своїх територій та розширення податкової бази місцевих бюджетів.

Приріст частки видатків на економічну діяльність в Україні було насамперед зумовлено “бумом будівництва доріг”. Фінансування Державного агентства автомобільних доріг України зросло з 26,5 млрд грн у 2018 р. до 91,7 млрд грн у 2020 р. [34].

Загалом більшість країн ЄС під час криз дотримувалися видаткової політики спрямованої на жорстку економію, бюджетну дисципліну, що сприя-

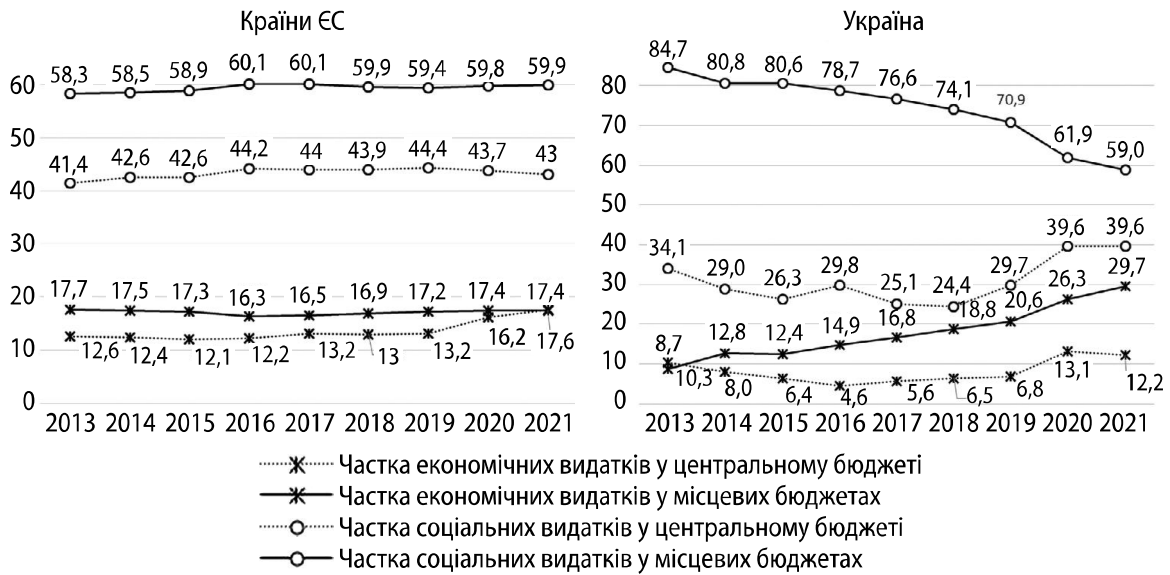

Рис. 4. Порівняння динаміки зміни структури бюджетів країн ЄС та України у 2013–2022 рр., %

Побудовано за: [30].

ло зменшенню дефіциту бюджету та ненарощуванню боргових зобов'язань місцевих економік.

В умовах розгортання війни в Україні одним із першочергових завдань стало нарощування військової потужності як з позиції власної оборони, так і в контексті надання допомоги. Попри те, що частка державних видатків із держбюджету залишилася практично незмінною, обсяги мілітарних видатків країн Європи збільшувалися у 2022 р. рекордними темпами.

Зростання видатків на оборону в країнах Європи зумовило рекордне значення мілітарних видатків у світі у 2,24 трлн дол. США, або 2,2 % світового ВВП [35]. Це було найзначніше зростання за понад три останні десятиліття і повернення до рівня витрат 1989 р. – року падіння Берлінської стіни. Лише Україна збільшила свої військові видатки в сім разів – до 44 млрд дол. США, або третини ВВП. Крім того, країна отримала вигоду від пожертвувань зброї на мільярди доларів з-за кордону.

Видання The Economist проаналізувало дані Світового банку за 1960–2021 рр., аби дослідити взаємозв'язок між військовими видатками і зростанням ВВП [36]. Експерти не встановили оберненої кореляції між цими двома явищами, натомість виявили, що збільшення інвестицій у дослідження у сфері оборони зазвичай зумовлює зростання державних видатків на інновації в таких сферах, як аерокосмічні дослідження, інформаційні технології та ін.

Академік НАН України Б. М. Данилишин обґрунтовує доцільність розширення державних видатків на реалізацію політики стимулювання інновацій та державного венчурного фінансування в оборонно-промисловій сфері (на зразок створення венчурної індустрії на основі співпраці армії і держави у Ізраїлі в середині 80-х років ХХ ст.) [36]. При цьому він наголошує

на невідомості суто ринкових стимулів у високоризикових сферах в умовах постійної воєнної загрози.

Війна в Україні потребує особливого підходу та розроблення адаптаційного сценарію планування та збалансування структури видатків державного бюджету, що зумовлено суттєвим розривом між видатками і доходами бюджету. Зокрема, на 2024 р. очікується дефіцит бюджету в 1,5 трлн грн (1,8 трлн грн доходів, може забезпечити українська економіка, а потреба у фінансуванні становить 3,3 трлн грн) [37]. Вирішенням проблеми у минулі воєнні роки стало покриття цього розриву за рахунок розширення джерел фінансування бюджету, а саме використання кредитних ресурсів держав, фінансової допомоги, грантів від США, Великої Британії, міжнародних фінансових інститутів та країн ЄС.

У таких умовах адаптаційні можливості бюджету можуть збільшити бюджетні обмеження та посилення фінансової дисципліни, зокрема: визначення першочергових видатків (військові потреби, потреби відновлення територій, навантаження та сферу охорони здоров'я тощо), прийняття та дотримання бюджетних правил – кількісних обмежень на бюджетні параметри, скорочення (секвестрування) державних видатків.

Висновки. Вивчення взаємозв'язку між державними видатками і економічним зростанням відображає складні й багатогранні зв'язки, що варіюються залежно від контексту, економічних умов і політичних чинників.

Між видатками бюджету і функціями держави існує тісний взаємозв'язок, оскільки функції визначають напрями видатків, а обсяг видатків впливає на повноту виконання державними органами своїх повноважень. У науковій літературі питання впливу державних видатків на економічне зростання територій є актуальним та дискусійним. Емпіричні дослідження доводять, що державні видатки забезпечують збільшення сукупного попиту й стимулюють економічне зростання. Проте різне спрямування видатків на поточні чи інвестиційні цілі, а також їх секторальний розріз справляють нерівноцінний вплив.

Незважаючи на розуміння вищої ефективності для забезпечення економічного зростання інвестиційно спрямованих видатків, бюджетна політика розвинутих країн націлена на першочергове дотримання соціальних стандартів і намагання поєднати економічне зростання із соціальною справедливістю. Це прямо позначається на поступовому розширенні частки ВВП, яка перерозподіляється через державний бюджет, а також на переважанні частки соціальних видатків.

Рівень централізації ВВП у зведеному бюджеті країн є чутливим до криз, що проявляється у зростанні витрат у відповідні періоди (2009–2010, 2020–2021 рр.). Кризові явища також впливають на зміну структури видатків бюджетів, що втілилось у збільшенні частки видатків охорони здоров'я в умовах поширення пандемії COVID-19 та видатків на оборону під час війни з росією. Менш чутливими до криз є видатки місцевих бюджетів.

Кризові явища можуть суттєво змінювати структуру державного бюджету. Вони здебільшого пов'язані з циклічністю економічного розвитку й проходженням окремих фаз економічного циклу. За зовнішніх загроз, а особливо у разі залучення країни до воєнного конфлікту, підвищується роль держави, про що свідчать кардинальні зміни структури державного бюджету України під час війни, а також зростання мілітарних видатків у країнах ЄС, США та ін. На уряд і державний бюджет покладається першочергове завдання розроблення адаптаційного сценарію й забезпечення пріоритетів бюджетного фінансування оборони та безпеки країни, перегляду інших видів видатків на предмет оптимізації.

Список використаних джерел

1. Magazzino C., Giolli L., Mele M. Wagner's Law and Peacock and Wiseman's Displacement Effect in European Union Countries: A Panel Data Study. *International Journal of Economics and Financial Issues*. 2015. Vol. 5 (3). P. 812–819. URL: <https://www.econjournals.com/index.php/ijefi/article/view/1317>.
2. The General Theory and Keynes for the 21st Century / ed. by S. Dow, J. Jespersen, G. Tily. Edward Elgar Publishing, 2018. 232 p. URL: <https://doi.org/10.4337/9781786439888>.
3. Arauco E. W. Q., Romero-Carazas R., Romero I. A., Rodríguez M. J. R., Bernedo Moreira D. H. Factors and Economic Growth of Peruvian Mypes. *International Journal of Professional Business Review*. 2022. Vol. 7, No. 3. URL: <https://doi.org/10.26668/business-review/2022.v7i3.e0689>.
4. Romer P. Endogenous Technological Change. *Journal of Political Economy*, 1990. Vol. 7, No. 3, Pt. 2. P. 71–102. URL: <https://doi.org/10.1086/261725>.
5. Barro R. J. Government Spending in a Simple Model of Endogenous Growth. *Journal of Political Economy*. 1990. Vol. 98, No. 5, Pt. 2. P. 103–125. URL: <https://doi.org/10.1086/261726>.
6. Colombier C. Growth effects of fiscal policies: an application of robust modified M-estimator, *Applied Economics*. 2009. Vol 41, Iss. 7. P. 899–912. URL: <https://doi.org/10.1080/00036840701736099>.
7. Afonso A. Quality of Public Finances and Growth European Central Bank. *Working Paper Series*. 2005. No. 438. 45 p. URL: <https://doi.org/10.2139/ssrn.663965>.
8. Aisa R. Government health spending in a model of endogenous longevity. *Economics Letters*. 2006. Vol. 90, Iss. 2. P. 249–253. URL: <http://dx.doi.org/10.1016/j.econlet.2005.08.003>.
9. Fölster S., Henrekson M. Growth effects of government expenditure and taxation in rich countries. *European Economic Review*. 2001. Vol. 45, Iss. 8. P. 1501–1520. URL: [https://doi.org/10.1016/S0014-2921\(00\)00083-0](https://doi.org/10.1016/S0014-2921(00)00083-0).
10. Armey D. The Freedom Revolution. Washington, D.C. : Regnery Publishing Co., 1995. 318 p.
11. Scully G. W. What is the Optimal Size of Government in the US? *National Center for Policy Analysis, Policy Report*. 1994. No. 188. URL: <https://www.ncpathinktank.org/pdfs/st188.pdf>.
12. Niloy Bose M., Haque E., Osborn D. Public expenditure and economic growth: a disaggregated analysis for developing countries. The Manchester School. 2007. Vol. 75, Iss. 5. P. 533–556. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9957.2007.01028.x>.
13. Popescu C. C., Diaconu L. Government Spending and Economic Growth: A Cointegration Analysis on Romania. *Sustainability*. 2021. Vol. 13, Iss. 12. URL: <https://doi.org/10.3390/su13126575>.
14. Bagdigen M., Cetintas H. Causality between public expenditure and economic growth: The Turkish case. *Journal of Social Economics Research*. 2004. Vol. 6 (1). P. 53–72.

15. Jiranyakul K., Brahmasure T. The relationship between government expenditures and economic growth in Thailand. *Journal of Economics and Economic Education Research*. 2007. Vol. 8 (2). P. 1–7.
16. Holmes J. M., Hutton P. A. On the casual relationship between government expenditures and national income. *The Review of Economics and Statistics*. 1990. Vol. 72, Iss. 1. P. 87–95. URL: <https://doi.org/10.2307/2109743>.
17. Ighodaro C. A., Oriakhi D. E. Does the Relationship between Government Expenditure and Economic Growth Follow Wagner's Law in Nigeria. *Annals of the University of Petrosani, Economics*. 2010. Vol. 10. P. 185–198.
18. Magazzino C. Wagner's Law in Italy: Empirical Evidence from 1960 to 2008. MPRA Paper. 2009. No. 25526. URL: <https://ideas.repec.org/p/pra/mprapa/25526.html>.
19. Nurudeen A., Usman A. Government expenditure and economic growth in Nigeria, 1970–2008: A disaggregated analysis. *Journal of Business Economics*. 2010. Vol. 4 (4). P. 1–11.
20. Barro R. J. Output Effects of Government Purchases. *Journal of Political Economy*. 2001. Vol. 89 (6). P. 1086–1121. URL: <https://doi.org/10.1086/261024>.
21. Hall R. E. The Role of Consumption in Economic Fluctuations. *The American Business Cycle: Continuity and Change* / ed. by R. J. Gordon. University of Chicago Press, 1986.
22. Rotemberg J. J., Woodford M. Oligopolistic Pricing and the Effects of Aggregate Demand on Economic Activity. *Journal of Political Economy*. 1992. Vol. 100 (6). P. 1153–1207. URL: <https://doi.org/10.1086/261857>.
23. Nakamura E., Steinsson J. Fiscal Stimulus in a Monetary Union: Evidence from US Regions. *American Economic Review*. 2014. Vol. 104, No. 3. P. 753–792. URL: <https://doi.org/10.1257/aer.104.3.753>.
24. Ramey V. A., Zubairy S. Government Spending Multipliers in Good Times and in Bad: Evidence from US Historical Data. *Journal of Political Economy*. 2018. Vol. 126 (2). P. 850–901.
25. Miyamoto W., Nguyen T., Sheremirov V. The Effects of Government Spending on Real Exchange Rates: Evidence from Military Spending Panel Data. *Journal of International Economics*. 2019. Vol. 116, P. 144–157. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jinteco.2018.11.009>.
26. Auerbach A. J., Gorodnichenko Y. Measuring the Output Responses to Fiscal Policy. *American Economic Journal: Economic Policy*. 2012. Vol. 4 (2). P. 1–27. URL: <https://doi.org/10.1257/pol.4.2.1>.
27. Sheremirov V., Spirovska S. Fiscal Multipliers in Advanced and Developing Countries: Evidence from Military Spending. *Journal of Public Economics*. 2022. Vol. 208. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jpubeco.2022.104631>.
28. Real GDP growth / International Monetary Fund. URL: <https://www.imf.org/external/datamapper>.
29. Сторонянська І., Бенювська Л. Економіка регіонів в умовах коронакризи: тенденції розвитку та їх вплив на податкові доходи місцевих бюджетів. *Економіка України*. 2021. № 5. С. 59–77. URL: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2021.05.059>.
30. Eurostat. URL: <https://ec.europa.eu/>.
31. Social Expenditure Database (SOCX) / OECD. URL: <https://www.oecd.org/social/expenditure.htm>.
32. Статистичний збірник Міністерства фінансів. URL: <https://mof.gov.ua/uk/statistichnij-zbirnik>.
33. Storonianska I., Melnyk M., Benovska L., Sytnyk N., Zakhidna O. Economic activity vs generation of local budgets' revenues: Regional disparities in COVID-19 instability. *Public and Municipal Finance*. 2021. Vol. 10, Iss. 1. P. 94–105. URL: [https://doi.org/10.21511/pmf.10\(1\).2021.08](https://doi.org/10.21511/pmf.10(1).2021.08).
34. Богдан Т. Видатки бюджету та кризова економіка. 2021. 16 берез. URL: <https://www.growford.org.ua/vydatky-byudzhetu-ta-kryzova-ekonomika-blog-tetyany-bogdan/>

35. Highest Military Spending in Europe Since Cold War: Study. *Voice of Amerika*. 2023. April 24. URL: <https://www.voanews.com/a/highest-military-spending-in-europe-since-cold-war-study/7063288.html>.

36. Данилишин Б. Яка частка держави в економіці потрібна Україні. *Економічна правда*. 2022. 15 лип. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/07/15/689200/>.

37. Через війну в Україні оборонні витрати у світі зросли на 2 трильйони. *Forbes*. 2023. 25 трав. URL: <https://forbes.ua/svit/voenniy-podatok-i-svitova-ekonomika-yak-zbilshennya-oboronnikh-vitrat-mozhe-vplnuti-na-svit-analiz-the-economist-25052023-13850>.

References

1. Magazzino, C., Giolli, L., & Mele, M. (2015). Wagner's Law and Peacock and Wiseman's Displacement Effect in European Union Countries: A Panel Data Study. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 5 (3), 812–819. Retrieved from <https://www.econjournals.com/index.php/ijefi/article/view/1317>.

2. Dow, S., Jespersen, J., & Tily, G. (Eds.). (2018). *The General Theory and Keynes for the 21st Century*. Edward Elgar Publishing. DOI: 10.4337/9781786439888.

3. Arauco, E. W. Q., Romero-Carazas, R., Romero, I. A., Rodríguez, M. J. R., & Bernedo Moreira, D. H. (2022). Factors and Economic Growth of Peruvian Mypes. *International Journal of Professional Business Review*, 7 (3). DOI: 10.26668/businessreview/2022.v7i3.e0689.

4. Romer, P. (1990). Endogenous Technological Change. *Journal of Political Economy*, 7 (3), (2), 71–102. DOI: 10.1086/261725.

5. Barro, R. J. (1990). Government Spending in a Simple Model of Endogenous Growth. *Journal of Political Economy*, 98 (5), (2), 103–125. DOI: 10.1086/261726.

6. Colombier, C. (2009). Growth effects of fiscal policies: an application of robust modified M-estimator. *Applied Economics*, 41 (7), 899–912. DOI: 10.1080/00036840701736099.

7. Afonso, A. (2005). Quality of Public Finances and Growth European Central Bank. *Working Paper Series*, 438. DOI: 10.2139/ssrn.663965.

8. Aisa, R. (2006). Government health spending in a model of endogenous longevity. *Economics Letters*, 90 (2), 249–253. DOI: 10.1016/j.econlet.2005.08.003.

9. Fölster, S., & Henrekson, M. (2001). Growth effects of government expenditure and taxation in rich countries. *European Economic Review*, 45 (8), 1501–1520. DOI: 10.1016/S0014-2921(00)00083-0.

10. Armev, D. (1994). *The Freedom Revolution*. Washington, D.C.: Regnery Publishing Co.

11. Scully, G. W. (1994). What is the Optimal Size of Government in the US? *National Center for Policy Analysis, Policy Report*, 188. Retrieved from <https://www.ncpathinktank.org/pdfs/st188.pdf>.

12. Niloy Bose, M., Haque, E., & Osborn, D. (2007). Public expenditure and economic growth: a disaggregated analysis for developing countries. *The Manchester School*, 75 (5), 533–556. DOI: 10.1111/j.1467-9957.2007.01028.x.

13. Popescu, C. C., & Diaconu, L. (2021). Government Spending and Economic Growth: A Cointegration Analysis on Romania. *Sustainability*, 13 (12). DOI: 10.3390/su13126575.

14. Bagdigen, M., & Cetintas, H. (2004). Causality between public expenditure and economic growth: The Turkish case. *Journal of Social Economics Research*, 6 (1), 53–72.

15. Jiranyakul, K., & Brahmaasrene, T. (2007). The relationship between government expenditures and economic growth in Thailand. *Journal of Economics and Economic Education Research*, 8 (2), 1–7.

16. Holmes, J. M., & Hutton, P. A. (1990). On the casual relationship between government expenditures and national income. *The Review of Economics and Statistics*, 72 (1), 87–95. DOI: 10.2307/2109743.

17. Ighodaro, C. A., & Oriakhi, D. E. (2010). Does the Relationship between Government Expenditure and Economic Growth Follow Wagner's Law in Nigeria. *Annals of the University of Petrosani, Economics*, 10, 185–198.
18. Magazzino, C. (2009). Wagner's Law in Italy: Empirical Evidence from 1960 to 2008. *MPRA Paper*, 25526. Retrieved from <https://ideas.repec.org/p/prapa/mprapa/25526.html>.
19. Nurudeen, A., & Usman, A. (2010). Government expenditure and economic growth in Nigeria, 1970–2008: A disaggregated analysis. *Journal of Business Economics*, 4 (4), 1–11.
20. Barro, R. J. (2001). Output Effects of Government Purchases. *Journal of Political Economy*, 89 (6), 1086–1121. DOI: 10.1086/261024.
21. Hall, R. E. (1986). The Role of Consumption in Economic Fluctuations. In Gordon, R. J. (Ed.). *The American Business Cycle: Continuity and Change*. University of Chicago Press.
22. Rotemberg, J. J., & Woodford, M. (1992). Oligopolistic Pricing and the Effects of Aggregate Demand on Economic Activity. *Journal of Political Economy*, 100 (6), 1153–1207. DOI: 10.1086/261857.
23. Nakamura, E., & Steinsson, J. (2014). Fiscal Stimulus in a Monetary Union: Evidence from US Regions. *American Economic Review*, 104 (3), 753–792. DOI: 10.1257/aer.104.3.753.
24. Ramey, V. A., & Zubairy, S. (2018). Government Spending Multipliers in Good Times and in Bad: Evidence from US Historical Data. *Journal of Political Economy*, 126 (2), 850–901.
25. Miyamoto, W., Nguyen, T., & Sheremirov, V. (2019). The Effects of Government Spending on Real Exchange Rates: Evidence from Military Spending Panel Data. *Journal of International Economics*, 116, 144–157. DOI: 10.1016/j.jinteco.2018.11.009.
26. Auerbach, A. J., & Gorodnichenko, Y. (2012). Measuring the Output Responses to Fiscal Policy. *American Economic Journal: Economic Policy*, 4 (2), 1–27. DOI: 10.1257/pol.4.2.1.
27. Sheremirov, V., & Spirovska, S. (2022). Fiscal Multipliers in Advanced and Developing Countries: Evidence from Military Spending. *Journal of Public Economics*, 208. DOI: 10.1016/j.jpubeco.2022.104631.
28. International Monetary Fund. (2024). *Real GDP growth*. Retrieved from <https://www.imf.org/external/datamapper>.
29. Storonyanska, I., & Benovska, L. (2021). Economy of regions in the conditions of the coronavirus crisis: trends of development and their impact on tax revenues of local budgets. *Economy of Ukraine*, 5, 59–77. DOI: 10.15407/economyukr.2021.05.059 [in Ukrainian].
30. Eurostat. URL: <https://ec.europa.eu/>.
31. OECD. (2024). Social Expenditure Database (SOCX). Retrieved from <https://www.oecd.org/social/expenditure.htm>.
32. Statistical collection of the Ministry of Finance. (n. d.). Retrieved from <https://mof.gov.ua/uk/statistichnij-zbirnik> [in Ukrainian].
33. Storonyanska, I., Melnyk, M., Benovska, L., Sytnyk, N., & Zakhidna, O. (2021). Economic activity vs generation of local budgets' revenues: Regional disparities in COVID-19 instability. *Public and Municipal Finance*, 10 (1), 94–105. DOI: 10.21511/pmf.10(1).2021.08.
34. Bohdan, T. (2021, March 16). *Budget expenditures and crisis economy*. Retrieved from <https://www.growford.org.ua/vydatky-byudzhetu-ta-kryzova-ekonomika-blog-tetyany-bogdan/>.
35. Voice of Amerika. (2023, April 24). *Highest Military Spending in Europe Since Cold War: Study*. Retrieved from <https://www.voanews.com/a/highest-military-spending-in-europe-since-cold-war-study/7063288.html>.
36. Danylyshyn, B. (2022, July 15). *What share of the state in the economy does Ukraine need? Economic truth*. Retrieved from <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/07/15/689200/> [in Ukrainian].
37. Forbes. (2023, May 25). *Due to the war in Ukraine, the defense costs in the world increased by 2 trillion*. Retrieved from <https://forbes.ua/svit/voennyi-podatok-i-svitova-ekonomika-yak-zbilshennya-oboronnikh-vitrat-mozhe-vplnuti-na-svit-analiz-the-economist-25052023-13850> [in Ukrainian].